

Audrius Dabrovskas

Lietuvos akademinio jaunimo antisovietinis pasipriešinimas šeštajame–septintajame dešimtmetyje

Lietuvos akademinio jaunimo antisovietinis pasipriešinimas buvo neatsiejama bendro visų Lietuvos žmonių antisovietinio pasipriešinimo dalis. Tai liudijo kintančios pasipriešinimo formos, kai tam tikra dalis už antisovietinę veiklą represuotų asmenų, prabėgus metams kitiems, pakeisdavo veiklos kryptį ir vėl stodavo į kovą su režimu, atmesdama valdžios brukamas svetimas vertybes. Šeštajame–septintajame dešimtmetyje vykęs Lietuvos jaunimo neginkluotasis pasipriešinimas atskleidė, kad lietuvių tauta nėra praradusi savo tapatybės ir nėra atsisakiusi siekio kovoti už prarastą laisvę. Šis pasipriešinimas padarė didelę įtaką tolesnių dešimtmečių kovai už Lietuvos nepriklausomybę, kol galiausiai ji buvo atkurta.

ĮVADAS

Pagrindinė Lietuvos akademinio jaunimo pasipriešinimo forma buvo organizacijų kūrimas. Jaunimo organizacijų statutuose, programiniuose įstatuose atsispindėjo partizanų suformuluotos politinės nuostatos. Partizanų vadovybė rengė dokumentus, kurie pasiekdavo jaunimo organizacijas. 1953 m. partizanai siekė įtraukti jaunuolius į kovą su okupantais ne vien ginklu ir ruošė juos neginkluotajam pasipriešinimui.

Akademiniis jaunimas – tai studentai, moksleiviai. Aktyviausia akademinio jaunimo dalis – tiek pavieniai jaunuoliai, tiek tie, kurie dalyvavo organizuotame pasipriešinime režimui, – svariai prisidėjo prie antisovietinės veiklos. Vienas svarbiausių režimo tikslų buvo izoliuoti bendruomenes ir užkirsti kelią joms komunikuoti tarpusavyje¹, nes „jei režimas itin efektyviai izoliuoja bendruomenes ir užkerta jų tarpusavio komunikaciją, vietovė gali būti vienintelis pagrindas organizacijai“². Ši priežastis nemažai prisidėjo prie to, kad vienos vietovės pavykdavo suburti pagrindines organizacijas, o kitose jaunuoliai su režimu kovojo pavieniui.

Pagrindinis straipsnio tikslas – išsamiai išnagrinėti Lietuvos akademinio jaunimo pasipriešinimą ir jo formas šeštajame–septintajame dešimtmetyje bei atskleisti jų atsiradimo priežastis. 1950–1970 m. laikotarpis svarbus tuo, jog gestant lietuvių tautos ginkluotajam pasipriešinimui buvo pereita prie neginkluotų pasipriešinimo formų. Lietuvos jaunuomenė tuo metu užėmė aktyvią poziciją neginkluotajame antisovietiniame pasipriešinime. Be to, šiuo laikotarpiu Europoje įvyko kelios ginklų numalšintos revoliucijos, kurių įtaką patyrė ir Lietuvos jaunimas.

Rengiant straipsnį daugiausia naudotasi archyvinėmis bylomis, kurios saugomos Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA). Šios baudžiamojo pobūdžio archyvinės bylos padeda atskleisti iki šiol istoriografijoje nenagrinėtus jaunimo neginkluotojo pasipriešinimo šeštajame–septintajame dešimtmetyje aspektus. Nauji šaltiniai leido papildyti autorius, rašiusius apie antisovietines Lietuvos jaunimo organizacijas, atsišaukimų gaminimą ir platinimą, antisovietinius užrašus ir tautinių vėliavų iškėlimą.

Nagrinėjant pagrindinių jaunimo organizacijų veiklą ir hipių atsiradimo reiškinių sovietinėje Lietuvoje bei siekiant rasti naujų detalių, papildyti šaltinius ir istoriografiją, buvo parengti ir užrašyti keturi pokalbiai – su Vytautu Bukausku, Stanislovu Žvirgždu, Aleksandru Jegorovu ir Vilijumi Važnevičiumi. Nemažai naudotasi Juozapo Romualdo Bagušausko³ monografija, kurioje išsamiai išnagrinėtas jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui, gausu statistinės medžiagos apie jaunimo organizacijas ir jų narių skaičių. Apibendrintai Lietuvos jaunimo pasipriešinimo judėjimas aptartas kolektyvinėje monografijoje „Lietuva 1940–1990 m.: okupuotos Lietuvos istorija“⁴. Algimantas Nakas⁵ savo monografijoje apžvelgė universitetų ir kitų aukštųjų mokyklų studentų, dėstytojų ir kitų darbuotojų dalyvavimą ginkluotajame ir neginkluotajame pasipriešinimo judėjime. Nerija Putinaitė⁶ savo studijoje akcentuoja psichologinį prisitaikymo ir neprisitaikymo prie sovietinio režimo momentą. Egidijus Aleksandravičius, Saulius Žukas ir Kastytis Antanaitis⁷ visą leidinį paskyrė 1972 m. Kauno įvykiams, o kartu nemažai dėmesio teko ir Europos jaunimo pasipriešinimui septintojo dešimtmečio pabaigoje. Vytauto Tininio⁸ knygoje jaunimo neginkluotasis pasipriešinimas paminėtas gana fragmentiškai, bet jame yra svarbios faktinės medžiagos. Rogeris D. Petersenas⁹ savo socialinėje stu-

dijoje analizuoja mechanizmus, kurie lemia perėjimą į pasyviąją ir ginkluotąją rezistenciją, ir taiko socialines teorijas, siekdamas pagrįsti visuomenės oponavimo totalitariniams režimams priežastis.

Nemažai dėmesio pagrindinėms jaunimo organizacijoms ir jų veiklai skyrė Nijolė Gaškaitė¹⁰ ir Živilė Račkauskaitė¹¹. N. Gaškaitė savo straipsnyje pateikė daug faktinės medžiagos, lentelių, o Ž. Račkauskaitė įvertino pagrindinių jaunimo organizacijų ir kitą antisovietinę jaunimo veiklą bendrame pasipriešinimo okupacijai kontekste. Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė¹² ir pati dalyvavo pagrindžio veikloje bei aprašė Pandėlio jaunimo organizacijos „Laisvę Lietuvai“ veiklą. Kristina Burinskaitė¹³ savo publikacijoje nagrinėjo Vengrijos ir Čekoslovakijos sukilimų atgarsius Lietuvoje, nes svarbesni išorės įvykiai sukeldavo sambrūzdžių ir Lietuvoje, po jų pagausėdavo antisovietinių jaunimo akcijų. Arūnas Streikus¹⁴ parašė naudingą straipsnį apie Vakarų kultūrinės įtakos ribojimą sovietinėje Lietuvoje. Skaistė Plaušinytė¹⁵ ir Egidija Ramanauskaitė¹⁶ tyrė kultūrinį jaunimo pasipriešinimą sovietmečiu, ypač hipių mados atsiradimą ir plėtrą sovietinėje Lietuvoje. Laima Anglickienė¹⁷ nagrinėjo žygeivių klubo „Ažuolas“ veiklą nuo septintojo dešimtmečio pabaigos iki 1980 m. Autorės nuomone, šis klubas atspindėjo ir kitų Lietuvos žygeivių klubų modelį. V. Bukausko, Celestino Ajausko, Kazimiero Banio, Adomo Lukaševičiaus ir Juozo Petkevičiaus straipsnyje¹⁸ išsamiai aprašyta „Vieningosios darbo sąjungos“ organizacijos veikla.

ORGANIZUOTAS JAUNIMO PASIPRIEŠINIMAS

Pagrindinių jaunimo organizacijų kūrimosi priežastys, tikslai ir veikla. Pagrindinių organizacijų kūrimas buvo viena svarbiausių

Lietuvos akademinio jaunimo neginkluotojo pasipriešinimo formų. Tokios organizacijos pradėjo kurtis dar penktajame dešimtmetyje ir nebuvo naujiena bendrame Lietuvos okupacijų kontekste, nes ne visi jaunuoliai galėjo tapti partizanais dėl savo amžiaus ir ne visi norėjo rinktis ginkluotąjį pasipriešinimą. Pogrindžio organizacijų kovos *credo* tapo jaunimo noras išgelbėti savo kalbą ir kultūrą nuo išnykimo¹⁹. Analizei pasirinktos trys pagrindinės jaunimo organizacijos: „Vieningoji darbo sąjunga“, „Laisvę Lietuvai“ ir „Laisva Lietuva“. Šių organizacijų pavyzdžiai išsamiausiai atskleidžia neginkluotąjį pagrindinių jaunimo organizacijų pasipriešinimą okupacijai, be to, jos veikė įvairiais politinės konjunktūros laikotarpiais.

Išskirtini trys šeštajame–septintajame dešimtmetyje veikusių pagrindinių jaunimo organizacijų veiklos etapai: 1) 1950–1953 m., kai veikla daugiausia rėmėsi ginkluotojo pasipriešinimo palaikymu platinant pagrindinę spaudą; 2) 1956–1960 m., kai pagrindinės organizacijos aktyviai platino atsisaukimus ir keldavo trispalves, ir 3) 1965–1972 m., kai šalia veikiančių jaunimo organizacijų atsirado kitokios pakraipos žygeivių klubų, kurių veikla siejama su istorinių Lietuvos vietovių lankymu. Šie trys etapai išskirti dėl to, kad minimais laikotarpiais pagrindinės jaunimo organizacijos kūrėsi smarkiausiai, jų skaičius buvo pastebimai didesnis nei pereinamaisiais 1953–1955 ir 1961–1964 m.²⁰ J. R. Bagušausko duomenimis, 1950–1953 m. buvo atskleistos 96, 1956–1960 m. – 90, 1967–1972 m. – 42 organizacijos, o 1954–1955 m. – 40, 1961–1964 m. – 14 organizacijų.

Jaunimo organizacijų intensyvumo pasiskirstymui neabejotiną įtaką darė išorės ir vidaus veiksniai, kurie, anot Tomo Remeikio, lemia pasipriešinimą sistemai²¹. Vidaus veiksnys, skatinęs jaunimą burtis į organizacijas, buvo ginkluotojo partizaninio pasipriešinimo silpnėjimas. 1952 m. Lietuvos

laisvės kovos sąjūdžio Prezidiumas suvokė, jog ginkluota kova tapo pernelyg sudėtinga, ir pradėjo aktyviai veikti siekdamas pereiti prie neginkluotojo pasipriešinimo. Tam tikslui buvo kuriama nauja organizacija – „Vyčių sąjunga“.

„Vieningosios darbo sąjungos“ (toliau – VDS) ištakos siekia 1949 m. Tų metų pavasarį Ariogalos vidurinėje mokykloje „išleistuvių dieną“ visa buvusi aštuntoji klasė pasirašė slaptą testamentą, kuriame įsipareigojo visomis galimomis priemonėmis kovoti už Lietuvos Nepriklausomybę ir dirbti jos naudai²². Apie šį testamentą, kuris buvo įdėtas į butelį, užlakuotas ir užkastas Taurupio upelio krante, nežinojo netgi mokytojai²³. Įdomu, kad testamentas turėjo būti atkastas po 25 metų, kai Lietuva jau būsimanti laisva²⁴, deja, jis neišliko. Šį tikėjimą paskatino didelė klasės vienybė, nes joje nebuvo nė vieno komjaunuolio²⁵. Nemažai prisidėjo ir klasės auklėtojai, kurie dalyvavo pogrindžio veikloje ir bandė į ją įtraukti savo gimnazistus. Mokytojų patriotiškai veikiama klasė negalėjo likti abejinga sovietinei okupacijai. Negalima nepaminti ir klasės patirties, nes tai buvo karta, kilusi iš kaimo ir mačiusi okupacijų žiaurumus bei ginkluotąjį partizaninį pasipriešinimą. Daugelio jaunuolių šeimos buvo nukentėjusios nuo okupacijų padarinių.

Vienuolika šios klasės vaikinių – C. Ajauskas, Jonas Bersėnas, Algirdas Bitvinskas, V. Bukauskas, Pranas Čižas, Liudas Gaižauskas, Tadas Jagelavičius, Vytautas Kaminskas, Jonas Kreimeris, J. Petkevičius ir Alfonsas Urbonas – įstojo į Vilniaus ir Kauno aukštąsias mokyklas. 1950 m. vasarą, po pirmųjų studijų metų, jie ir susirinko Ariogaloje, kur nutarė pradėti antisovietinę veiklą.

1955 m. Pandėlio vidurinėje mokykloje susibūrė tuometinių devintokų ir dešimtokų organizacija. Jos įkūrimo iniciatorius buvo Algis Susnys, kuris pažinojo „1953 metais

sunaikintos pagrindinės organizacijos Lietuvos jaunimo sąjunga „Vytis“ vadovą Kazį Daugelavičių²⁶. Rimantas Greiška, N. Gaškaitė, Petras Plumpa ir A. Susnys pradėjo organizuotai veikti 1955 m., o 1958 m. organizacijai buvo suteiktas pavadinimas „Laisvę Lietuvai“.

Negalėdami domėtis jiems jau žinomais dalykais mokykloje arba tiesiog neturėdami saviraiškos laisvės, visą savo kūrybinę energiją ir saviraišką mokiniai sutelkdavo į individualius veiksmus arba kurdami organizacijas ir jose reikšdami mintis, kurių negalėjo išsakyti mokykloje. Puikus to pavyzdys yra viena ilgiausiai veikusių pagrindinių jaunimo organizacijų „Laisva Lietuva“, įkurta 1958 m. Jos įkūrimo iniciatoriai – Vladas Šakalys, Vitas Vosylis, S. Žvirgždas, Romas Ragaišis ir A. Baltrušis.

Nuslopinus ginkluotąjį pasipriešinimą, jaunimo organizacijos pradėjo kurtis ne vien siekdamos užmegzti ryšius su jau gyvuojančiomis draugijomis. Jos būrėsi pirmiausia dėl to, kad negalėjo susitaikyti su sovietine tikrove ir norėjo kovoti su ja neginkluotomis priemonėmis. Daugelis organizacijų kėlė sau tikslą atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Šis tikslas, kuris turėjo būti įgyvendintas ugdant tautinį sąmoningumą, skatinant pasipriešinimą nutautinimo politikai ir rusinimui, atsispindėjo organizacijų įstatuose ir programose.

Oficiali VDS įkūrimo data – 1951 m. pradžia, kai narių susirinkime buvo patvirtinta organizacijos programa ir įstatai. Pats pagrindinės organizacijos pavadinimas buvo sugalvotas konspiraciniais tikslais: „Organizacijos pavadinimas – tai ne tik socialinis siekis, bet ir pėdų mėtymas, kad iškilus pavojui saugumiečiai neįtartų studentų. (...) sukūrėme programą, kad oficialiai tarsi pritarsime valdžios linijai, bet iš tikrųjų jos įsakymų nevykdysime.“²⁷ Organizacija turėjo du skyrius – Kauno (7 nariai, sekretorius

V. Bukauskas) ir Vilniaus (4 nariai, vadovas J. Petkevičius).

Pagrindinis organizacijos tikslas buvo sukurti laisvą, nepriklausomą ir demokratinę Lietuvą²⁸, be to, organizacija siekė ideologiškai kovoti su bolševikų valdžia, rinkti karo metų ir pokario lietuvių tautosaką (dainas, anekdotus), numatė sudaryti programą, pagal kurią Lietuvoje būtų įgyvendintas socialinis teisingumas atgavus nepriklausomybę. Tuo metu tokie tikslai galėjo atrodyti utopiški, bet šios pagrindinės organizacijos nariai buvo gana išsilavinę, kad suvoktų, jog daugiau įtakos žmonėms ir kraštui galima padaryti tik gerai mokantis ir stengiantis patekti į kuo aukštesnius valdžios postus²⁹.

A. Susnys, tapęs „Laisvę Lietuvai“ vadovu, 1958 m. suformulavo pagrindinius šios organizacijos tikslus: gaminti ir platinti atsišaukimus, plėsti organizaciją, įtraukiant į ją daugiau narių, platinti lietuvišką tarpukario laikų literatūrą, leisti organizacijos laikraštį.

Pagrindinis organizacijos „Laisva Lietuva“ tikslas buvo „kovoti visomis įmanomomis priemonėmis dėl Lietuvos išlaisvinimo, žadinti tautines idėjas“³⁰ ir „kovoti dėl Lietuvos atsiskyrimo nuo Sovietų Sąjungos“³¹. Diskutuodami apie Lietuvos ateitį, šios pagrindinės organizacijos nariai pirmiausia kėlė nacionalinį klausimą, nes manė, kad jį pabrėždami skatins neapykantą okupantams, o tai leis į kovotojų gretas įtraukti daugiau žmonių³². Tai atskleidžia ir organizacijos atsišaukimų turinys: „Laisvę Lietuvai“, „Rusai, lauk iš Lietuvos“.

1951 m. pradžioje VDS ėmėsi aktyvios veiklos. Pirmiausia buvo užmegztas ryšys su Ariogalos rajono mokytoju Kazimieru Baniu, kuris buvo Kęstučio apygardos partizanų ryšininkas. Juo pasinaudodami, VDS nariai rašė į pagrindžio spaudą straipsnius, referatus, eilėraščius ir anekdotus. Iš parti-

zanų jie gaudavo „Laisvės varpą“, „Laisvės žvalgą“, „Į kovą“ ir kitus leidinius.

Be to, kad rašė straipsnius ir eilėraščius, VDS siuntė partizanams gana daug rašomojo ir kopijavimui skirto popieriaus, rašė ir platino antisovietinius atsišaukimus. VDS nariai dažniausiai rinkdavosi Kaune, V. Kaminsko bute Totorių gatvėje. Visi organizacijos nariai nebuvo susirinkę nė karto, nes 1950–1952 m. laikotarpis Sovietų Sąjungoje buvo įtemptas ir sunkus, dar valdė Josifas Stalinas, veikė stalininis režimas, represinė sistema dar nebuvo panaikinta, tad ir ryšius palaikyti nebuvo lengva.

1951 m. organizacija plėtėsi. Į ją įstojo jau minėtas A. Lukaševičius, Vytautas Murauskas ir Kazimieras Vaišvilas. Deja, V. Murauskas buvo užverbuotas sovietų valdžios. 1952 m. vasarą jis atidavė surinktą informaciją saugumui ir 1952 m. rugsėjo 20 d. prasidėjo narių areštai. Per mėnesį buvo suimti visi šešiolika organizacijos narių.

Teismas įvyko 1952 m. gruodžio 24–27 d. Visi VDS nariai buvo nuteisti 25 metams lagerio ir dar 5 metams tremties. Išgirdę šį nuosprendį, nuteistieji pradėjo garsiai kvatotis. Bronė Kryževičiūtė sakė, kad „mus, kaip kokius didžiausius nusikaltėlius, teisė karo tribunolas (...). Paskui pridūrė: „Mes jus nuteisėme ne dėl to, ką jūs padarėte, bet dėl to, ką galėjote padaryti“ (...). „Čto za narod? Po 25 polučili, a oni smejutca“, – stebėjosi prižiūrėtojai, vesdami mus iš teismo salės į kameras.“³³ 1953 m. pavasarį, jau mirus J. Stalinui, nuteistieji iš Lukiškių kalėjimo buvo išsiųsti į įvairius lagerius. Buvę skyrių vadovai J. Petkevičius, V. Bukauskas, K. Vaišvilas ir A. Lukaševičius išsiųsti į Vorkutą. Labai griežtos bausmės rodo, kad ši organizacija buvo traktuojama kaip itin pavojinga.

R. Greiška, N. Gaškaitė, P. Plumpa ir A. Susnys 1955 m. parašė daugiau kaip trisdešimt antisovietinių atsišaukimų ir išplatino juos Pandėlio, Suvainišio, Konstantinavos,

Paliepių ir Vilkolių apylinkėse³⁴. Lapeliuose jaunuoliai ragino stoti į kovą su sovietų valdžia Lietuvoje. Buvo pradėtas leisti netgi mokyklinio sąsiuvinio dydžio organizacijos laikraštėlis „Laisvės balsas“, kurio iki 1956 m. pavasario pasirodė šeši numeriai³⁵.

1957 m. nemažai šios organizacijos narių išvyko studijuoti į aukštąsias mokyklas. Tais pačiais metais N. Gaškaitė susipažino su Aleksandru Krasausku, sovietinės valdžios teistu už „dvigubus žaidimus“: būdamas užverbuotas sovietinio saugumo, jis nepranešdavo apie antisovietines organizacijas, nors apie jų gyvavimą žinojo. A. Krasauskas N. Gaškaitėi sakė ketinąs Kaune kurti pagrindinę organizaciją. 1957 m. lapkričio mėn. N. Gaškaitė supažindino A. Susnį su A. Krasausku. Jie tapo organizacijos kūrimo iniciatoriais. 1958 m. vasario mėn. į veiklą buvo įtraukti P. Plumpa, B. Putrimaitė, Č. Kučinskas, D. Bičiūnas ir J. Skeivalas³⁶. A. Krasauskas tapo šios grupės vadovu ir priėmė visų organizacijos narių priesaiką, raginančią kovoti su sovietų valdžia³⁷. Vėliau grupei vadovavo A. Susnys.

Jaunuoliai nutarė 1957 m. gruodžio 31 d. išplatinti 200 atsišaukimų, padaugintų fotografuotiniu būdu. Juose buvo raginama kovoti už nepriklausomybę, keliami jaunimo auklėjimo svarba. Organizacijos nariai pasidalijo atsišaukimus ir tą naktį juos išplatino Kauno miesto Kęstučio ir K. Donelaičio gatvėse, Laisvės alėjoje ir Savanorių prospekte. N. Gaškaitė apie 70 atsišaukimų nusinešė į Kauno politechnikos instituto Statybos fakulteto šokių vakarą, kur prieš vidurnaktį, šokių salėje vis užgęstant šviesoms, pažėrė juos salės viduryje, tarp šokėjų³⁸.

Pati sudėtingiausia ir originaliausia organizacijos „Laisvę Lietuvai“ akcija buvo trispalvės iškėlimas virš 80 metrų aukščio Petrašiūnų elektrinės kamino. Tai buvo padaryta 1958 m. vasario 15 d. vakarą. Vėliavą iškėlė P. Plumpa, kuris dirbo toje elektrinėje

ir turėjo leidimą įeiti į jos teritoriją. Paaiškinęs budėtojų, kad eina į dušą, vaikas įkopė į kaminą ir viršuje pririšo vėliavą. Ji buvo pastebėta tik rytą³⁹.

1958 m. kovo 13 d. buvo suimtas A. Sūsnys. Jo bute rasti 146 spausdinti organizacijos „Laisvę Lietuvai“ programos egzemplioriai. Kiti organizacijos nariai buvo suimti kovo 14 d. rytą savo namuose⁴⁰. Tardomi jaunuoliai nurodė skirtingas priežastis, paskatinusias stoti į šią organizaciją. P. Plumpa tvirtino, jog tai lėmė sunkios materialinės gyvenimo sąlygos, kiti kaltę vertė aplinkybėms – kad įtaką jiems padarė žmonės, su kuriais kartu gyveno, t. y. konkretūs organizacijos nariai. N. Gaškaite sakė, kad antisovietinei veiklai ją paskatino sovietinė literatūra.

Jaunuolių teismas vyko 1958 m. liepos 28–31 d. Visiems organizacijos nariams paskirtos įvairios bausmės: A. Krasauskui – 10, A. Susniui – 8, P. Plumpai ir N. Gaškaitei – 7, D. Bičiūnui ir Č. Kučinskui – 5, B. Putrimaitei – 3, J. Skeivalui – 2 metai laisvės atėmimo⁴¹. 1958 m. rudenį visi buvo išvežti į lagerius: vyrai pakliuvo į Mordovijos lagerius, o merginos – į tuo metu vienintelį Sovietų Sąjungoje moterų politinių kalinių kalėjimą Kemerove.

„Laisvos Lietuvos“ organizacijos nariai nuo 1958 m. iki 1961 m. pavasario įvykdė nemažai antisovietinių akcijų: „1958 metų lapkričio mėnesį, naktį iš 6 į 7 dieną, Vilniuje, ant Petro ir Povilo bažnyčią supančios sienos, Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto, pirmos ir antros vidurinių mokyklų pastatų, Pedagoginio instituto kieme esančio garažo sienų, Gedimino aikštės laikrodžio bokšto (...) raudonais dažais stambiomis raidėmis“⁴² užrašė antisovietinius šūkius, o „1960 m. balandžio 29 d. (...) nuplėšė 11 Lietuvos SSR ir SSRS valstybinių vėliavų (...). 1960 m. gegužės 1-osios švenčių išvakarėse Kalnų parke organizacijos nariai iškabino

tautinę vėliavą.“⁴³ Vėliau jaunuoliams pavyko gauti „ši bei tą atsišaukimams spausdinti“⁴⁴. Net 800 atsišaukimų, kuriuose buvo raginama kovoti su sovietų valdžia, 1960 m. jie išplatino Vilniuje ir Kaišiadoryse. Ilgą „Laisvos Lietuvos“ organizacijos veikimo laiką galima paaiškinti tuo, kad apie visą jos veiklą žinojo tik penki nariai, o kiti tebuvo formalūs, į sąrašus įrašyti, bet nieko nedarę nariai⁴⁵.

Jaunuoliai rinkdavosi V. Šakalio mamos, kuri naktimis dirbo ligoninėje, bute arba S. Žvirgždo sandėliuke, kur buvo siuvama Lietuvos trispalvė, spausdinami dokumentai, atsišaukimai ir proklamacijos. Daugiausia šioje 30 narių turėjusioje organizacijoje plūšėjo V. Šakalys, V. Vosylis, S. Žvirgždas, R. Ragaišis ir A. Baltrušis. Tai buvo viena gausiausių šeštojo dešimtmečio antisovietinių jaunimo organizacijų, kuri turėjo tam tikrą struktūrą, programą, įstatus, priesaikos tekstą. Jos nariai turėjo dalyvauti susirinkimuose ir mokėti nario mokestį⁴⁶. Iš pokalbio su S. Žvirgždu paaiškėjo, jog šį 50 rb mokestį buvo sumokėjęs tik pats S. Žvirgždas, V. Šakalys ir V. Vosylis⁴⁷. Ilgą organizacijos gyvavimo laiką lėmė ir konspiracija bei veiklos spontaniškumas. Jaunuoliai važiuodavo į Vievį, Kaišiadoris ir ten į pašto dėžutes mitydavo atsišaukimus, antisovietiniais šūkiais išrašydavo sienas. Taip darydami organizacijos nariai tikėjosi, jog saugumas nesupras, kad jie vilniečiai⁴⁸.

Iš bylos aiškėja ir KGB siekis apšmeižti aktyviausius šios organizacijos narius: „Pažymėtina, kad asmenys, įstoję į antisovietinę organizaciją, yra didesniu ar mažesniu laipsniu moraliai degradavę ir priskirtini vadinamųjų stiliagų kategorijai. Už girtavimą Vosylis buvo patekęs į blaivyklą. Už smulkų chuliganizmą sumušant mažamečius mokinius Šakaliui liaudies teismas skyrė 7 parų areštą. Visuomenei naudingo darbo nesiėmė, o sugalvojo pradėti spekuliuoti kramtomąja

guma. Šakalys turėjo pornografinių piešinių ir susitaręs su savo pažįstamu Ivanausku ketino užsiimti pornografinė fotografija. Antisovietinės organizacijos susirinkimai dažniausiai baigdavosi girtavimu. Dauguma šių žmonių blogai mokėsi mokyklose, nesipratino prie nuolatinio darbo. (...) 1960 m. lapkritį Vosylis ir Baltrušis pavogė 5 mašinos „Moskvič“ gautus, priklausiusius Šakalio kaimynui Gronskiui. Dauguma jų neturi valios, savarankiško mąstymo įgūdžių. (...) Šakalio motina moraliai degradavusi. Būta atvejų, kai ji savo namuose rengė išgertuves su vyrais, o Šakalį nakčiai išvarydavo į gatvę. (...) Baltrušis davė parodymus: „(...) Tą darėme tik ieškodami įdomumo, nenorėjau prieštarauti Šakaliui. (...) technikume auklėjimas apsiribojo tik dalyko mokymusi. (...) ieškojau pasitenkinimo antisovietinės organizacijos veikloje.“⁴⁹

Šie saugumo kaltinimai atskleidžia, jog, norint labiau sumenkinti ir diskredituoti jaunuolius visuomenės akyse, jų charakteristikos buvo pajvairintos išgalvotais girtavimo, chuliganizmo ir tėvų pasileidimo faktais. Tai vienas pagrindinių KGB įrankių – kompromitavimas. O kadangi, anot N. Putinaitės⁵⁰, sovietinio gyvenimo „priešai“ nesugeba keisti savo biografijos ir prisitaikyti, V. Šakalį ir galima laikyti tokiu neprisitaikiusiu, nemažą dalį gyvenimo už savo įsitikinimus kalėjusiu lageriuose. Sovietinės tvarkos kūrėjai matė vienintelį būdą atsikratyti tokių žmonių – juos pašalinti. 1961 m. kovo mėn. organizacija „Laisva Lietuva“ buvo atskleista ir sunaikinta. Jos nariams paskelbtas griežtas nuosprendis: V. Šakalys ir V. Vosylis nuteisti 6, A. Baltrušis – 5, R. Ragaišis ir S. Žvirgždas – 4 metų laisvės atėmimo bausmėmis, jas atliekant Mordovijos lageriuose.

Apibendrinant galima pasakyti, kad jaunimo organizacijų veikla rėmėsi atsišaukimų gaminimu ir platinimu, tautinių švenčių šventimu, tautinių trispalvių vėliavų

kėlimu, agitavimu prieš komunistus, noru išsaugoti lietuvių istorinę atmintį ir puoselėti lietuviybę. Sovietinė valdžia pagrindines jaunimo organizacijas laikė antisovietinėmis, nacionalistinėmis, nukreiptomis prieš esamą totalitarinę santvarką ir labai pavojingomis ideologiškai. KGB nesunkiai atskleisdavo tokias organizacijas, nuteisdavo jų narius griežčiausiomis laisvės atėmimo bausmėmis ir išblaškėdavo po įvairias SSRS teritorijas, kad daugiau jie nesiimtų antisovietinės veiklos. Saugumui sunaikinus daugelį organizacijų, jaunimas mėgino keisti savo organizacijų formą ir struktūrą.

Atsišaukimų platinimas. Tiek pagrindinės jaunimo organizacijos, tiek pavieniai asmenys, sovietinės valdžios laikomi nacionalistais, spausdino ir platino atsišaukimus norėdami parodyti savo nesusitaikymą su okupacija, siekdami kovoti su okupaciniu režimu. Galima nurodyti šias jaunuolių nesusitaikymą su okupacija lėmusias priežastis: 1) šeimos pažiūros ir patirtis; 2) vietos bendruomenės ir aplinkos, formuojančios neigiamą požiūrį į sovietinį režimą, poveikis; 3) žinių ir saviraiškos siekis. Atsišaukimų kūrimą ir platinimą pasipriešinimo organizacijos laikė viena svarbiausių savo darbo krypčių, o gausūs pavieniai šios veiklos atvejai rodo, jog tarp jaunuolių buvo stipri opozicija režimui. Pagal turinį ir platinimo būdą galima išskirti penkias atsišaukimų rūšis: 1) raginantys kovoti ir nuversti komunistinę valdžią; 2) agituojuantys nestoti į komjaunimą; 3) skatinantys tautos nacionalizmą; 4) apeliuojantys į blogas gyvenimo sąlygas ir 5) nenustatyto turinio KGB užfiksuoti atsišaukimai.

Pirmosios rūšies atsišaukimų buvo daugiausia. 1960 m. liepos mėn. Kaune, Kalvarijos gatvėje, rastas atsišaukimas, prasidedantis žodžiais „Smaugsim ir karsim“. 1961 m. lapkričio 8–9 d. Kaune rasti keturi antisovietinio turinio lapeliai „Šalin komunizmą! Tegyvuoja

nepriklausoma Lietuva“, pasirašyti Vyčio slapyvardžiu⁵¹. Juos gyventojai aptiko savo pašto dėžutėse, o vieną – neužrakintoje „Volgoje“. 1962 m. vasario 19–20 d. atsišaukimų rasta Raseinių rajono Viduklės miestelio gyventojų pašto dėžutėse, taip pat jų buvo išlipinta viešose vietose, ant telefono stulpų. Lapeliai buvo parašyti ranka per kalkę ir prasidėjo žodžiais „Mirtis rusiškiems okupantams!“ bei kreipiniu „Lietuvos jaunime“, o atsišaukimo pabaigoje buvo nurodymas: „Perskaitęs duok kitam.“⁵² Šiuos atsišaukimus išplatino Viduklės vidurinės mokyklos mokiniai Vladas Adomavičius ir Pranas Tamavičius, kuriems tebuvo po keturiolika metų⁵³. Dėl per jauno amžiaus jie nebuvo teisiami.

Antroji atsišaukimų rūšis susijusi su pirmąja, nes šie lapeliai atskleidžia raginimą kovoti su valdžia nestojant į komjaunimą ir partinę organizaciją. 1956 m. lapkričio 5 d. „Antikomunistinė laisvės brolija“ išplatino tokį atsišaukimą: „Stenkitės būti toliau nuo komunistinių organizacijų. Visa komunistinė kukurūzinė valdžia sugrius. Tegyvuoja nepriklausoma Lietuva!“⁵⁴ Tuometinė valdžia lapelyje apibūdinta pašėpiamu epitetu „kukurūzinė“. 1959 m. trylikamečiai Mažeikių vidurinės mokyklos moksleiviai išplatino atsišaukimą „Kovokite su rusų storapilviais majorais, (...) nestokite į partiją, į komjaunimą. Vaikinai ir merginos, kovokite už nepriklausomą Lietuvą.“⁵⁵

Trečia atsišaukimų rūšis buvo nacionalistinio pobūdžio. 1958 m. balandžio 14–16 d. du Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinės mokyklos keturiolikos metų moksleiviai parašė ir įvairiose Vilniaus vietose išplatino apie šimtą nacionalistinio turinio lapelių. Saugumui nurodyta šio veiksmo priežastis – nepasitenkinimas rusų kalbos pamokomis mokykloje⁵⁶. Tautinio turinio lapeliuose vyravo tokie žodžiai: „Lietuva lietuviams“, „broliai lietuviai“, „raudonųjų bacilų jungas“.

Ketvirtos rūšies atsišaukimuose apeliuojama į blogas gyvenimo sąlygas. 1963 m. balandžio–gegužės mėn. Kazys Uoka Kaune išplatino penkis antisovietinius atsišaukimus, o 1964 m. tardomas pareiškė, jog tai padaryti jį paskatino pokalbiai apie blogą gyvenimą ir kylančias kainas⁵⁷. Šiuose atsišaukimuose paprastai siekiama atkreipti dėmesį į miesto ir kaimo gyventojų atlyginimus ir materialinį aprūpinimą, vagystes ir girtuokliavimą.

Penktoji atsišaukimų rūšis – nežinomo turinio lapeliai, kurių platinimo faktą užfiksavo KGB. 1957 m. gruodžio 14 d. Biržuose buvo iškelta byla dėl atsišaukimų, kurie birželio 11 d. pasirodė ant J. Janonio mokyklos durų. 1962 m. spalio 8 ir 12 d. Palangoje buvo išplatinti šeši juodu tušu ant balto popieriaus lapo ranka rašyti atsišaukimai, kurių autoriai nebuvo nustatyti⁵⁸. Organizacija, pasivadinsi Lietuvos išlaisvinimo komitetu, 1969–1970 m. Klaipėdoje išplatino apie 800 lapelių⁵⁹.

Nagrinėjant atsišaukimų platinimo atvejus, aiškėja jų sklaidos Lietuvoje mastas, t. y. kokiuose miestuose ir rajonuose jų buvo išplatinta daugiausia, ryškėja lapelių platinimo priežastys bei kokio amžiaus jaunuoliai buvo labiausiai linkę į šią veiklą ir koks lapeliuose vyravo turinys.

Antisovietiniai užrašai. Anoniminių antisovietinio turinio užrašų rašymas ant pastatų sienų, tvorų, plakatų stendų, asfalto dangos, netgi ant laivų laikytinas atskira jaunimo neginkluotojo antisovietinio pasipriešinimo forma. Ji pradėjo plisti XX a. šeštajame dešimtmetyje. Antisovietinius užrašus rašė tiek pagrindinių jaunimo organizacijų nariai, tiek pavieniai asmenys. Užrašų paprastai padaugėdavo prieš Lietuvai svarbias šventes – Vasario 16-ąją ir kt. Tuo jaunimas siekė parodyti savo požiūrį į sovietinę sistemą. Dažniausiai buvo piešiami tarpukario Lietuvos simboliai, raginama kovoti su komunistais.

Antai Veiverių vidurinėje mokykloje 1955–1956 m. buvo pasirodę tokių užrašų: „Lietuvos jaunime! Į kovą prieš bolševizmą!“, „Okupantai, lauk iš Lietuvos! Mirtis bolševizmui“, „Komunizmui krachas“, „Lietuva kyla“, „Tegyvuoja Vasario 16-oji – Lietuvos nepriklausomybės diena“⁶⁰. 1956 m. spalio 25 d. ant Vilniaus universiteto pastato buvo pastebėtas šūkis „Tegyvuoja Vengrijos revoliucija!“, o lapkričio 2 d. ant universiteto bendrabučio M. K. Čiurlionio gatvėje sienos pasirodė toks pat šūkis su priedašu: „Sekime jos pavyzdžiu!“⁶¹ 1961 m. ant Panevėžio 2-osios vidurinės mokyklos tvoros buvo užrašyta: „Rusai, nešdinkitės iš Lietuvos!“, o Vilniuje, prie geležinkelio stoties: „Draugai, lietuviai, kovokite su komunistais. Muškite juos!“ 1965 m. Vilniuje pasirodė net trys užrašai: A. Gudelytės piešinys, kuriame vaizduojamas sovietinis batas ant Lietuvos žemėlapiu, su užrašu „Laisvės“, buvo išlipintas šalia centrinio gastronomo⁶²; Lukiškių aikštėje buvo iškabinti Lietuvos kontūrus voro naguose vaizduojantys plakatai su užrašu „Jau 25 m., kai Lietuva voro naguose. Laisvės!“⁶³; Vilniaus universiteto bendrabutyje ant plakato „Zdorovje“ atsirado užrašas, raginantis kovoti su komunizmu⁶⁴. Du Klaipėdos „Baltijos“ laivų statyklos darbininkai buvo ant šalmų nusipiešę Gedimino stulpus, o sužinoję, jog mieste išplatinta atsisaukimų, ant statomo laivo užrašė 22 antirusiškus šūkius ir nupiešė 2 karikatūras⁶⁵.

Antisovietiniuose užrašuose atsiskleidžia komunistinio režimo smerkimas ir noras pažymėti svarbiausias Lietuvai datas, taip siekiant suaktyvinti tautos istorinę atmintį.

Tautinių ir religinių švenčių šventimas. Lietuvos nepriklausomybės šventė Vasario 16-oji savo reikšmės neprarado ir sovietmečiu. Tarpukario Lietuvos valstybė nebuvo ištrinta iš žmonių sąmonės, o jaunimas aktyviau reiškė pasipriešinimą per Lietuvai svarbias šventes. Moksleiviai ir studentai

stengėsi kasmet paminėti Vasario 16-ąją keldami Lietuvos valstybės vėliavas, platindami antisovietinius plakatus, karikatūras ir atsisaukimus. Jaunuoliams nestigo išradin-gumo – Lietuvos trispalvės jie iškabindavo pačiose netikėčiausiose vietose. Vėliavos „1955 m. buvo iškeltos Kaune ant Jėzuitų bažnyčios bokšto, Skaudvilės rajone medyje prie bažnyčios“⁶⁶. 1957 m. vasario 16 d. dvi trispalvės pasirodė Skuodo rajono Gailaičių ir Pašilės kaimuose: Gailaičiuose – eglės, o Pašilėje – ąžuolo viršūnėje⁶⁷. Kaune tautinė vėliava 1964 m. vasario 16 d. iškilo virš tilto, o 1966 m. trys trispalvės suplevėsavo Laisvės alėjoje (prie partijos komiteto pastato, prie namo Gedimino gatvėje ir prie namų valdybos pastato A. Kranausko gatvėje)⁶⁸.

Beveik visur Lietuvos vėliavos būdavo iškabinamos naktį ir pastebėtos dažniausiai tik rytą. Jei Lietuvos trispalvė būdavo iškabinta prie gyvenamojo namo ar kaime, apie tai pranešdavo gyventojai, o jei pasirodydavo virš administracinio ar valstybinio pastato, tai pastebėdavo šį objektą saugantys sargybiniai. Vėliavų iškėlimo atvejų būta visą sovietmetį.

Sovietinė valdžia Vasario 16-osios šventės nepripažino ir visaip stengėsi sutrukdyti žmonėms ją švęsti. Vasario 16-osios šventimas buvo laikomas dideliu politiniu nusikaltimu, už tai buvo baudžiami ir persekiojami moksleiviai, studentai, inteligentai ir kiti žmonės. Bausmės būdavo įvairios: nuo pašalinimo iš mokyklos, universiteto ar išmetimo iš darbo iki trukdymo įstoti į kitą mokymo įstaigą ar įsidarbinti. Sovietinė valdžia persekiojo ir studentus, atsisakančius dalyvauti sovietinėse šventėse: jiems buvo rašomi įspėjimai ir papeikimai, neskiriama stipendijos⁶⁹.

Vėlinės – katalikų religinė šventė. 1956 m. Vėlinių minėjimai Vilniuje ir Kaune sutapo su Vengrijos revoliucija. 1956 m. Vėlinių minėjimas buvo visų Lietuvos žmonių at-

sakas į religijos suvaržymą (draudimą švęsti religines šventes) ir kitų laisvių apribojimą, bet dar svarbiau buvo tai, kad lietuvių tauta taip solidarizavosi su vengrų tauta. Vilniaus Rasų kapinėse susirinkę apie 250 moksleivių ir studentų padėjo gėlių ant J. Basanavičiaus kapo, sugiedojo Lietuvos himną, dainavo lietuviškas dainas⁷⁰. Dauguma Vėlinių minėjime dalyvavusių studentų buvo iš Vilniaus universiteto ir tuometinio Vilniaus pedagoginio instituto, o vienoje Vilniaus mokykloje apie rengiamą Vėlinių demonstraciją buvo viešai kalbama dar dvi dienos iki Vėlinių⁷¹. Kapinėse daugelis žmonių meldėsi už vengrų tautą, kuri tuo metu ginklu kovojo su bolševizmu.

1956 m. Vėlinių minėjimas tapo ne tik jaunimo, bet ir visų Lietuvos žmonių protesto prieš sovietinį režimą forma. Lietuvos jaunuomenė taip išreiškė nepasitenkinimą tikėjimo suvaržymais ir Sovietų Sąjungos karine intervencija. Kartu Vengrijos revoliucijos nuslopinimas buvo išorės veiksnys, paskatinęs Lietuvos jaunimo antisovietinį pasipriešinimą šeštajame dešimtmetyje.

NEORGANIZUOTAS JAUNIMO PASIPRIEŠINIMAS

Vakarų jaunimo gyvensenos įtaka Lietuvos jaunimui. Iki 1958 m. Sovietų Sąjungoje vyravo sovietinė lengvoji muzika. Jaunimas palaikė ryšius su užsieniu laiškais. Nemažai laiškų buvo siunčiama į užsienio radijo stotis. XX a. šeštajame dešimtmetyje–aštuntojo dešimtmečio pradžioje tokių laiškų labai padaugėjo: „KGB duomenimis, 1959 m. sausio 1 d. su užsieniu susirašinėjo 280 tūkst. žmonių (...). Tarp 1958 m. išsiunčiamų dokumentų apie 3 tūkst. buvo adresuoti užsienio šalių radijo stotims (...). 1970 m. su užsieniu susirašinėjo 519 tūkst. (...), 1971 m. atitinkamai 525 tūkst.“⁷² Antai Jonas Ramanauskas 1968 m. siuntė laiškus į „Amerikos balsą“

ir „Kanados radiją“⁷³. Glavlito cenzoriai tikrindavo paštu siunčiamas knygas, kitus leidinius, plokšteles ir nustatydavo, ar jie nėra draudžiami viešai naudoti⁷⁴. Retkarčiais draudžiamos plokštelės praslysdavo pro cenzorių akis, bet tokių atvejų nebuvo daug. Vienas žymesnių sovietinės Lietuvos hipių A. Jegorovas anuos laikus prisimena taip: „Pavyzdžiui, kokia nors senelė iš Čikagos siunčia savo vaikaitei suknelę į Pabradę, ir staiga paprašai plokštelės, ir tarp tų suknių, amerikietišių saldainių tu gauni „The Doors“ plokštelę. Kol enkavedistai iššniukštinėdavo, ta plokštelė jau būdavo praėjus. Fledžinsko tėvas koncertuoja ir turi teisę atsivežti, ko jam reikia atseit darbui, – naujos kūrybos. O ten, pasirodo, yra trigubas Vudstoko albumas.“⁷⁵

Taip jaunimas pamažu pradėjo klausytis Jungtinėse Valstijose, Didžiojoje Britanijoje atsiradusių naujųjų muzikos stilių, domėtis Vakarų daile ir šokiais. Antai 1962 m. KGB nustatė grupę jaunuolių, kurie butuose ar jaunimo kavinėje „Pelėda“ klausėsi Vakarų moderniojo džiazo plokštelių⁷⁶. Kadangi šokių vakaruose tada vyravo SSRS ir socialistinių šalių estradinė muzika, o Vakarų autorių dainoms buvo skirta vos penki procentai laiko (paskutinė daina šokiuose galėdavo būti sukurta Vakaruose), jaunuoliai patys stengėsi gauti muzikos įrašų iš kapitalistinių šalių ir klausytis patinkamos muzikos.

Apibendrinant galima pasakyti, kad sovietinis režimas buvo nepakantus visoms Vakarų kultūros apraiškoms ir jų įtakai jaunimui. Glavlito cenzoriai tikrindavo iš užsienio gaunamus laiškus ir siuntas, taip siekdami riboti Vakarų kultūros įtaką. Sovietinis saugumas persekiojo visas jaunimo iniciatyvas, kurias inspiravo Vakarų kultūra: džiazo muzikos klausymą, domėjimąsi užsienio spauda, daile ir šokiais. Sovietų Sąjungoje nebuvo draudžiama klausytis tik pačios SSRS ir socialistinių šalių muzikos,

skaityti tik sovietinės valdžios aprobuotų sovietinių autorių.

Hipių judėjimo poveikis sovietinės Lietuvos jaunimui. Jaunimas XX a. septintajame dešimtmetyje apskritai bruzdėjo visame pasaulyje. Kastytis Antanaitis pažymi, kad pasaulis pamažu suskilo į dvi dalis, pradėjo keistis pokarinės jaunimo kartos vertybės. Joms buvo būdinga patetika, maksimalizmo siekis ir išorinė laisvė⁷⁷. 1967–1968 m. studentai protestavo Prancūzijoje, Vokietijoje, Italijoje, netgi Turkijoje, Lotynų Amerikos šalyse. Šias protestų bangas dažniausiai lydėjo ir jaunimo susidūrimai su policija. Nors Vakarų Europoje kilęs jaunimo bruzdėjimas skyrėsi nuo JAV ir Sovietų Sąjungos jaunimo judėjimų, bet neabejotinai tarpusavyje sąveikavo.

Hipių judėjimas prasidėjo septintajame dešimtmetyje Jungtinėse Valstijose, o vėliau persikėlė per Atlantą į Vakarų Europą, kur įgavo socialinio-ekonominio pasipriešinimo pobūdį (buvo reikalaujama geresnių gyvenimo ir mokymosi sąlygų)⁷⁸. JAV jaunimas siekė atsiriboti nuo tradicinių vertybių ir vyraujančios kultūros bei kėlė alternatyvios kultūros poreikį, o Sovietų Sąjungoje hipių judėjimas tapo protesto prieš sovietinį režimą išraiška.

Sovietinę Lietuvą hipių mada pasiekė 1967–1968 m. Įdomu, kad, Skaistės Plaušinytės nuomone, „Lietuvoje hipių judėjimas atsirado šiek tiek anksčiau nei Rusijoje, kur vis dar reikėsi stiliagų judėjimas.“⁷⁹ Ši teiginį ji grindžia tuo, kad Lietuvoje roko opera „Jėzus Kristus superžvaigždė“ buvo atlikta 1971 m., t. y. metais anksčiau nei Rusijoje, ir tuo, kad Lietuva ribojosi su Lenkija, iš kurios sklido naujausios Vakarų muzikos ir kultūros tendencijos. Labai svarbus buvo ir užsienio radijo stočių klausymosi aspektas: „Važiuodavom į Palangą, nes ten geriausiai imdavo „Radio Luxembourg“, „Radio Veronica“. (...) „Ra-

dio Luxembourg“ transliavo per savaitę vieną valandą – „Kent by Millar“, Jimmy Hendrixą ir visokį *underground*. Tais laikais čia buvo tokia naujiena.“⁸⁰

Esama nuomonės, kad vargu ar galima terminą „hipių judėjimas“ vartoti kalbant apie sovietinę Lietuvą, nes čia, to meto liudininko V. Važnevičiaus akimis, „buvo aklas kopijavimas, noras padaryti taip, kaip buvo ten. Ten hipių judėjimas buvo platus: savi ideologai, menas, poezija, muzika. (...) Nebuvo pagrindo, ideologijos, tiesiog buvo ilgi plaukai, džinsai, marškiniai. Tiesiog atsiranda kažkas naujo, ir tai apima visą pasaulį.“⁸¹ Be to, Vakaruose hipių judėjimas prasidėjo natūraliai ir apėmė labai plačius visuomenės sluoksnius, o sovietinėje Lietuvoje „tikrų“ hipių tebuvo 50–100⁸², o visi kiti – tik prisiplakėliai, norintys atrodyti madingi ir išsiskiriantys.

1969 m. Vudstoko festivalis žymėjo hipių eros pabaigą JAV. Tuo tarpu sovietinėje Lietuvoje hipių mada dar tik skleidėsi. Ji plito bendraujant: jauni žmonės burdavosi gatvėse, klausydavosi avangardinės muzikos, rinkdavosi „laisvuose plotuose“⁸³. Kaip jau minėta, hipiai klausėsi užsienio radijo stočių: „BBC“, „Radio Prague“ (ji buvo transliuojama vengrų ir rumunų kalbomis, bet ne iš Prahos), „Jazz Hour“ iš Vašingtono⁸⁴. Taip pat jie rengdavo festivalius, šeštadieninius šokius, vadinamuosius „pop session“ vakarus, leido laikraštėlį, kuriame rašė ir piešė⁸⁵.

Hipių judėjimą Lietuvoje iki Romo Kalantos susideginimo galima laikyti geru startu. Tačiau kadangi hipiai buvo apolitiški, pasisakė už taiką, atmetė sovietinį gyvenimo būdą ir apskritai atrodė kitoniški (ilgaplaukiai), sovietinė valdžia į juos žiūrėjo neigiamai – kaip į antisovietinį elementą. Jeigu hipiai pasisako prieš Vietnamo karą, o kartu ir tuos, kurie kovoja su JAV imperizmu, vadinasi, hipiai yra prieš sovietinę valdžią, – taip apibendrino hipių taikos idėjas sovietiniai ideologai ir funkcionieriai.

IŠVADOS

Lietuvos akademinio jaunimo pasipriešinimo sovietiniam režimui judėjimas galutinai susiformavo nuslopinus ginkluotąjį pasipriešinimą – šeštojo dešimtmečio viduryje. Lietuvos akademinė jaunuomenė svarbiausiu savo tikslu laikė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Pagrindinės Lietuvos jaunimo organizuoto pasipriešinimo formos buvo antisovietinių organizacijų kūrimas, antisovietinių atsišaukimų gaminimas ir platinimas, antisovietinių užrašų rašymas ir tautinių bei

religinių švenčių šventimas. Neorganizuotam akademinio jaunimo pasipriešinimui būdinga Vakarų kultūrinė įtaka sovietiniame gyvenime: šios kultūros savinimasis ir propaganda, mėginimas kopijuoti Vakarų kultūrinės madas. Lietuvos jaunimo pasipriešinimo formų turinys atskleidė jo nenorą taikytis su sovietiniu gyvenimo būdu ir taikiomis priemonėmis siekti Lietuvos nepriklausomybės puoselėjant tarpukario Lietuvos gyvenimo tradicijas ir tautinę kultūrą, išsaugant lietuvių tautos savitumą ir kultūrinį paveldą bei kovojant su rusinimu.

Nuorodos

¹ R. Petersen, *Resistance and Rebellion. Lessons from Eastern Europe*, Cambridge, 2001, p. 18.

² Ibid.

³ J. R. Bagušauskas, *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, Vilnius, 1999.

⁴ *Lietuva 1940–1990 m.: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007.

⁵ A. Nakas, *Vardan Lietuvos. Pasipriešinimas okupacijoms aukštosiose mokyklose 1940–1991 metais*, Vilnius, 2008.

⁶ N. Putinaitė, *Nenutrūkusi styga. Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius, 2007.

⁷ E. Aleksandravičius, S. Žukas, K. Antanaitis, *Romo Kalantos auka*, Vilnius, 2002.

⁸ V. Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius, 1994.

⁹ R. Petersen, *Resistance and Rebellion. Lessons from Eastern Europe*, Cambridge, 2001.

¹⁰ N. Gaškaitė, „Jaunimo pasipriešinimas ir jo slopinimas šeštajame–septintajame dešimtmetyje“, *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 19, Kaunas, 1996.

¹¹ Ž. Račkauskaitė, „Pasipriešinimas sovietiniam režimui Lietuvoje septintajame–aštuntajame dešimtmetyje“, *„Genocidas ir rezistencija“*, Nr. 2(4), 1998.

¹² N. Žemaitienė, „Pogrindinė organizacija „Laisvę Lietuvai“, *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 1(9), 2001.

¹³ K. Burinskaitė, „Vengrijos sukilimo ir Prachos pavasario atgarsiai Lietuvoje“, *Lituanistica*, Nr. 1–2(77–78), 2009.

¹⁴ A. Streikus, „Vakarų kultūrinės įtakos ribojimas Sovietų Lietuvoje 1965–1986 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 1(23), 2008.

¹⁵ S. Plaušinytė, „Hipių sąjūdis Lietuvoje“, *Kultūros barai*, Nr. 4–5, 2003, interaktyvus [žiūrėta 2010 m. kovo 14 d.], <http://www.gitara.lt/pries-plauka/11.html>, <http://www.gitara.lt/pries-plauka/12.html>.

¹⁶ E. Ramanauskaitė, „Jaunimo kultūrinė rezistencija sovietmečiu: hipių kultūrinės idėjos Lietuvoje“, *Kauno istorijos metraštis*, t. 4, Kaunas, 2003.

¹⁷ L. Anglickienė, „Jaunimo kultūrinė rezistencija sovietmečiu: žygeivių klubas „Ažuolas“, *Kauno istorijos metraštis*, t. 4, Kaunas, 2003.

¹⁸ V. Bukauskas et al., „Alma Mater auklėtiniai kovos sąjūdyje“, *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 18, Kaunas, 1996.

¹⁹ J. R. Bagušauskas, op. cit., p. 71.

²⁰ Ibid., p. 317.

²¹ T. Remeikis, *Opposition to Soviet Rule in Lithuania 1945–1980*, Chicago, 1980, p. 96.

²² V. Bukauskas et al., op. cit., p. 111.

²³ *Studentų byla*, Vilnius, 1995, p. 159.

²⁴ Ibid.

²⁵ Straipsnio autoriaus 2010 m. vasario 26 d. pokalbis su Vytautu Bukausku.

²⁶ N. Žemaitienė, „Pogrindinė organizacija „Laisvę Lietuvai“, d. 2, interaktyvus [žiūrėta 2010 m. kovo 28 d.], <http://www.genocid.lt/Leidyba/9/ze-maitiene.htm>.

²⁷ V. Bukauskas, „Juos lydėjo išdaviko šešėlis“, *Lietuvos žinios*, 2006, Nr. 57.

²⁸ *Studentų byla*, p. 160.

²⁹ V. Bukauskas, op. cit.

- ³⁰ A. Liekis, *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 1, Vilnius, 1993, p. 15.
- ³¹ Ž. Račkauskaitė, op. cit., p. 60.
- ³² J. R. Bagušauskas, op. cit., p. 71.
- ³³ *Studentų byla*, p. 272–273.
- ³⁴ N. Žemaitienė, „Pogrindinė organizacija „Laisvę Lietuvai“, d. 2.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ LSSR KGB 1958 m. tiriamojo darbo iškeliant baudžiamąją bylą dėl antisovietinių atsisaukimų platinimo ataskaita, LYA, f. K-41, ap. 8, b. 98, l. 193.
- ³⁷ Ibid.
- ³⁸ N. Žemaitienė, „Pogrindinė organizacija „Laisvę Lietuvai“, d. 2.
- ³⁹ Ibid.
- ⁴⁰ Ibid.
- ⁴¹ Ibid.
- ⁴² Ž. Račkauskaitė, op. cit., p. 61.
- ⁴³ Ibid.
- ⁴⁴ A. Ažubalis, „Pasikalbėjimas su Vladu Šakaliu, lietuvių disidentu, 1980 metais perėjusiu sieną ir dabar gyvenančiu JAV“, *Atgimimas*, 1990, sausio 3–10, Nr. 39, p. 13.
- ⁴⁵ Straipsnio autoriaus 2010 m. vasario 25 d. pokalbis su Stanislovu Žvirgždu.
- ⁴⁶ Ž. Račkauskaitė, op. cit., p. 60.
- ⁴⁷ Min. pokalbis su S. Žvirgždu.
- ⁴⁸ N. Benkienė, „Trispalvė ant palankų“, *Pirmadienis*, 1995, vasario 13–19.
- ⁴⁹ LSSR KGB pažyma apie kai kurias antisovietinės organizacijos „Laisva Lietuva“ atsiradimo priežastis, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 623, l. 78.
- ⁵⁰ N. Putinaitė, op. cit., p. 113.
- ⁵¹ LSSR KGB Tardymo skyriaus vyr. tardytojo Budrio 1965 m. lapkričio 10 d. nutarimas nutraukti baudžiamąją bylą, LYA, f. K-1, ap. 43, b. 116, l. 65.
- ⁵² LSSR KGB Tardymo skyriaus tardytojo Stanislovaičio 1963 m. liepos 9 d. nutarimas nutraukti baudžiamąją bylą, ibid., b. 118, l. 75.
- ⁵³ Ibid.
- ⁵⁴ J. R. Bagušauskas, op. cit., p. 74.
- ⁵⁵ N. Gaškaitė, op. cit., p. 42.
- ⁵⁶ LSSR KGB Tardymo skyriaus tardytojo Rimkaus 1958 m. gegužės 15 d. nutarimas nutraukti baudžiamąją bylą, LYA, f. K-1, ap. 43, b. 75, l. 60.
- ⁵⁷ J. R. Bagušauskas, op. cit., p. 89.
- ⁵⁸ LSSR KGB Tardymo skyriaus vyr. tardytojo Vinokurovo 1965 m. gruodžio 27 d. nutarimas nutraukti baudžiamąją bylą, LYA, f. K-1, ap. 43, b. 134, l. 125.
- ⁵⁹ Ž. Račkauskaitė, op. cit., p. 61.
- ⁶⁰ J. R. Bagušauskas, op. cit., p. 74.
- ⁶¹ N. Gaškaitė, op. cit., p. 33.
- ⁶² R. Čekutis, D. Žygelis, „Laisvės kryžkelės. Jaunimo pogrindis“, interaktyvus [žiūrėta 2010 m. kovo 31 d.], <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/-/3179>.
- ⁶³ N. Gaškaitė, op. cit., p. 12.
- ⁶⁴ J. R. Bagušauskas, op. cit., p. 149.
- ⁶⁵ Ibid.
- ⁶⁶ Ibid., p. 166.
- ⁶⁷ LSSR KGB Tardymo skyriaus vyr. tardytojo Rimkaus 1964 m. rugpjūčio 12 d. nutarimas nutraukti baudžiamąją bylą, LYA, f. K-1, ap. 43, b. 53, l. 116.
- ⁶⁸ LSSR KGB Tardymo skyriaus tardytojo kpt. Vytės 1967 m. balandžio 20 d. nutarimas sustabdyti baudžiamosios bylos Nr. 216 parengtinį tardymą, ibid., b. 163, l. 203.
- ⁶⁹ A. Nakas, op. cit., p. 141.
- ⁷⁰ J. R. Bagušauskas, op. cit., p. 187.
- ⁷¹ T. Remeikis, op. cit., p. 275.
- ⁷² J. R. Bagušauskas, op. cit., p. 151.
- ⁷³ LSSR KGB ypač svarbių bylų vyr. tardytojo mjr. Kovaliovo 1968 m. spalio 30 d. nutarimas nutraukti baudžiamąją bylą, LYA, f. K-1, ap. 43, b. 170, l. 107.
- ⁷⁴ A. Streikus, op. cit., p. 10.
- ⁷⁵ Straipsnio autoriaus 2010 m. vasario 22 d. pokalbis su Aleksandru Jegorovu.
- ⁷⁶ J. R. Bagušauskas, A. Streikus, *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*, Vilnius, 2005, p. 313.
- ⁷⁷ E. Aleksandravičius, S. Žukas, K. Antanaitis, op. cit., p. 21.
- ⁷⁸ Ibid., p. 24.
- ⁷⁹ S. Plaušinytė, op. cit.
- ⁸⁰ Min. pokalbis su A. Jegorovu.
- ⁸¹ Straipsnio autoriaus 2010 m. vasario 18 d. pokalbis su Vilijumi Vaznevičiumi.
- ⁸² S. Plaušinytė, op. cit.
- ⁸³ E. Ramanauskaitė, op. cit., p. 134.
- ⁸⁴ Min. pokalbis su A. Jegorovu.
- ⁸⁵ Ibid.

Audrius Dabrovskas

ANTI-SOVIET RESISTANCE OF THE LITHUANIAN ACADEMIC YOUTH IN THE 1950S AND 1960S

Summary

The main subject of this article is the anti-Soviet resistance of Lithuanian academic youth in the 1950s and 1960s. The anti-Soviet resistance movement showed that young people in Lithuania did not accept Soviet authority. They defined the Soviet regime as an occupying power and fought for Lithuanian independence. This battle for independence was not conducted with arms and was both organised and non-organised. The main forms of organised anti-Soviet resistance in Lithuania were the formation of anti-Soviet organisations and groups; the distribution of patriotic leaflets; painting patriotic slogans on walls, doors, etc.; raising national flags; and marking national and religious celebrations. Both non-organised and organised resistance had moral issues however. If you agreed with the Soviet lifestyle and system, you had to compromise yourself. Youths could not cope with the propaganda and moral limitations that were instituted by the Soviet regime, and they tried to rebel by reaching for new Western music, fashion, and other art forms. The ever increasing symbols of Western culture in Soviet Lithuania were also forbidden and persecuted. The forms of youth resistance in Lithuania showed the reluctance of young people to support the Soviet regime

and lifestyle. The most active members of academic youth in Lithuania participated in anti-Soviet campaigns and the Soviet government treated them as nationalists, anti-Soviet elements. Youngsters who distributed patriotic leaflets or painted patriotic slogans on walls were not frequently punished, but they and sometimes their parents were reprimanded by Soviet activists, Komsomol members. Generally young people were sentenced to a term in a concentration camp for attending anti-Soviet organisations or groups. These punishments were strict and the mark of a previous conviction existed in the file of a person throughout the entire period of the Soviet occupation. This black mark in one's file created complexity in one's life in Soviet Lithuania and often conflict with society. The anti-Soviet resistance of Lithuanian academic youth in the 1950s and 1960s was inherent from all Lithuanian people anti-Soviet resistance. Many young people were sentenced for being anti-Soviet, but the most rebellious never relinquished their patriotism or fight for freedom. This unarmed fight for freedom in the 1950s and 1960s made the largest influence on further struggles in the 1970s and 1980s till the independence of Lithuania was re-established.